

Биљана Ћирић¹
Великогърновски универзитет
Св. св. Кирил и Методий
Филологически факултет
Катедра Славистика
Специалност Славянска филологија

Прегледни рад
УДК 821.163.42-13.09 Gundulić I.
Примљено 11. 5. 2011.

ПОЛИТИКА, ПОЕТИКА И ЕТИКА У ГУНДУЛИЋЕВОЈ ДУБРАВКИ

Рад истражује на који начин идеологија утиче на обликовање књижевног света Гундулићеве *Дубравке*, жанровске структуре и ликова, те на који начин се односи према етичким ставовима изнетим у делу. Такође се испитује начин на који етички и естетски слој дела међусобно кореспондирају, као и како етос кореспондира са читањем дела у политичком кључу. Циљ истраживања би био дати потпуније тумачење алегорије, односа моћи и симболике ликова. Показује се да је за разумевање Гундулићеве *Дубравке* неопходно напустити хипотезу о аутономији књижевног дела, као и извесна марксистичка тумачења, која у први план истичу тежњу дубровачког грађанства да се домогне власти.

Кључне речи: идеологија, књижевност, племство, политика, етика, власт, Дубровник.

Никада Дубровник није у толикој мери мислио на своју слободу и за њу радио као у периоду Гундулићевог живота, а пре првог приказивања *Дубравке* 1628. године. За време дипломатске борбе с Млечићима, по једној анегдоти, велики везир је упитао двојицу дубровачких поклисара на Порти да ли би се могло десити да властела преда кључеве Дубровника каквој страниј сили (мислећи на Шпанију). Одговор посланика великом везиру био је следећи:

Господару, ништа немамо него онај Град који нас држи у слободи и господству. Онде су наши синови, наша крв, кости наших пре-

---

¹ biljanaciric@hotmail.com

ђа, гнездо нашега рођења, куће, имања, и издржавање нашега живота. Треба да га пазимо више него зеницу очију, па Вас стога и молимо овако свесрдно за помоћ коју захтева нужда у којој се Град налази, а у складу с нашим дугим служењем и верношћу (ТАДИЋ 1939: 277).

Крајем XVI и почетком XVII века политичка ситуација у суседству Дубровачке Републике била је веома немирна. Док је Турска лагано слабила, многи су веровали да се већ налази пред пропашћу. Многи Дубровчани, властела, свештеници, грађани и сељаци учествују у покрету за ослобођење балканских хришћана. У појединим тренуцима изгледало је да ће се Дубровник тешко одржати у таквим немирним и несигурним приликама. На Гундулића нарочито утичу догађаји двадесетих година XVII века, после битке код Хоћина и убиства цара Османа. Док је млади песник живео на селу као кнез Конавала, Дубровчани су неколико месеци провели у страху да им Млачићи не отму Дубровник. Уз помоћ турске интервенције, ипак успевају да се извуку из тешке и опасне ситуације. Могуће је да су то били моменти када је Гундулић замислио и започео своју *Дубравку*.

О Гундулићевој *Дубравки* писали су: Рафо Богишић, Злата Бојовић, Миховил Комбол, Бранко Летић, Павао Павличић, Мирослав Пантић, Јакша Равлић, Дуња Фалишевац, Стјепан Ћосић и Ненад Векарић, Антун Павешковић и многи други аутори. Проучаваоци су углавном сагласни у погледу истицања сложености алегорије, те се јављају различита тумачења ликова и симболике у делу. Јакша Равлић се први озбиљније дотакао политичке компоненте дела, међутим, његова анализа, блиска марксистичким тумачењима, чини се неодрживом. Теза да је у лику Грдана представљена тежња грађанства да се домогне власти у Дубровнику не може се прихватити, јер дубровачко грађанство, и поред наглог богаћења, није успело да се уздигне до те мере да би постало релевантна политичка претња властеоском сталежу. Теза Стјепана Ћосића и Ненада Векарића чини се прихватљивијом, али захтева додатна истраживања, јер се ови аутори не баве начином приказивања грађанства и сељака, као ни односом према Другом уопште у Гундулићевом делу.

II

Ово поглавље посветићемо анализи идеолошког слоја дела и дати једно од могућих решења алегорије. Посматраћемо однос моћи у друштву, однос према Другом, као и идеал друштва за који се Гундулић залаже, начела и вредности на којима би то друштво почивало.

Специфичност Дубровника огледа се у томе што у њему није било дворске позорнице с које би песник могао ласкати владару. Дубровачки песници, међу којима и Гундулић, већином су сами били чланови владајућег друштвеног слоја, не превише богатог и моћног, али баш из тог разлога непрестано заокупљеног мишљу о својој слободи. Зато се у Дубровнику, како запажа Комбол (1961: 241), тако често у књижевним делима јавља политички човек.

Социјалне позиције у Дубровнику Гундулићева доба биле су задане, а хијерархија природан однос међу сталежима и људима. У времену пре ширења новина и других медија којима је започела масовна култура, државе су преносиле обавештења и упућивале поданицима поруке не само путем прогласа већ и симболичким језиком, путем јавних ритуала. Почетак неких од њих се може датирати, али већина је настала поступним таложењем кроз дуги низ векова. Успостављени ритуали су се мењали и надограђивали *како се мијењала порука коју се хтијело обликовати, како су се помицали приоритети у државној пропаганди и како се претпао укус времена* (LONZA 2009: 13).

Релативно конзервативна и репресивна идеологија владајуће елите Дубровника у одређеној мери је одредила тематске светове књижевних дела и обликовала жељене слике о њој самој. С тог аспекта, по мишљењу Дуње Фалишевац (2007: 11), дубровачка књижевна култура могла би се окарактерисати затвореном у односу на неке демократскије и либералније књижевнокултурне процесе Западне Европе. Гундулићев *Осман* и *Дубравка*, еп *Дубровник поновљени* Јакете Палмотића Дионорића, Палмотићева драма *Павлимир* – тематизују такве фабуле које величају ентитет Дубровника као идеалног геополитичког, друштвеног и културног простора, фабуле које глорификују идеологију дубровачког патрицијата, чији су чланови углавним и били творци ових дела.

Дубравку Ивана Гундулића треба посматрати у контексту песничког поетичког заокрета, који је уследио од препева покајничких псалама. Наиме, док је у ранијим својим делима Гундулић настојао да забави публику, да је орасположи и угоди јој, од препева покајничких псалама улога његових дела се изменила. Сада је свако имало одређени циљ, свако је било намењено друштву и носило је одређену поруку. Такође, у виду морамо имати економске прилике Гундулићевог времена, опадање племства и све оно што су такве околности са собом носиле.

Одржавајући спољашњи сјај и моћ, дубровачко племство се крунило изнутра и нагло слабило. Ова појава вукла је наниже све оно што је било витално за Дубровник: слабљење морала, честитости и вере, губљење аристократског ауторитета, сиромашење властеле, самосвест богатих грађана, свеукупно унутрашње слабљење Републике, а самим тим и ње-

ну неотпорност према ненаклоњеним суседима. Највећа несрећа огледала се у чињеници да је претеће било угрожено оно што је Дубровчанима било најсветије – њихова слобода. Дубровачку слободу највише је угрожавао управо унутрашњи несклад.

Опште добро је оно чему је некада била посвећена пуна пажња у Републици. Промену околности Гундулић констатује управо на овом плану:

*Помња прије добра опћена
у њој вјечну зелен гоји;
сад с непопством порушена
с повенутијем листјем стоји.* (ст. 557-560)

Пуна пажња је, међутим, била посвећена уживањима и расипништву, које је за последицу имало слабљење појединих дубровачких породица, а нарочито оних из владајућег властeosког сталежа. Ову опасност уочиле су и саме дубровачке власти и већ почетком XVI века, по Павловићевом истраживању (1955: 155-161), дубровачка влада је покушавала да посебним законским прописима утиче на своје грађане да ови приликом приређивања јавних и приватних свечаности не иду у претерано расипништво. Тако је дубровачки Сенат још између 1503. и 1516. године донео неколико законских уредби против луксуза. Дубровачки песници садамнаестог века су се трудили да својим делима помогну дубровачку владу у овој борби. Тако Гундулић у *Дубравки*, која је писана и представљана баш у време када су дубровачке управне власти највише радиле на доношењу и примењивању уредби против луксуза, и сам скреће пажњу на расипништво и контраст између спољашњег сјаја и суштинског сиромашења:

*Прије под рухом припростиме
злато одсвуд нам на стан плива;
златно рухо у ово вриме
стан свакому оголива.* (ст. 577-580)

Гундулић је, међутим, знао да овакав призор не представља нешто према чему се треба одредити песимистички или оптимистички. Сваки изречен став подразумевао је примену моћи и интереса. Стога песник јасно истиче свој суд о разлозима неприлика које су задесиле Дубраву, као и о корену проблема – поделама које су настале међу људима, то јест, како ћемо видети, расколу међу самом властелом:

*Њека се бесједа њекога и данас
вијека још сповиједа ки од злата беше вас.*

*На свијету све што је тад стаише опћено;
још моје и твоје не бјеше рођено.
Границе се од људи не бијеху забиле,
ни мјером све свуди отишло на диле. (ст. 739-744)*

Треба истаћи да ове речи Гундулић намењује Вуку сатиру, лику који, као и сатири уопште у овом делу, има специфичан статус. Наиме, како је већ у науци запажено (ПАВЛИЧИЋ 1976: 1241), улога сатира и сељака код Гундулића је специфична. Док су код Држића они бића која само живе по другачијим конвенцијама, дотле су у *Дубравки* они још и особе неукључене у друштвену заједницу, па су зато и без места на друштвеној лествици. Ова бића су, по Дуњи Фалишевац (2007: 64), симболи социјалне стратификације друштва. Сатир Дивјак јасно сведочи о својој друкчијости, при чему га читалац не доживљава као лик који има другачији статус реалистичности од осталих ликова у делу:

*Иако нијесам ја ко ини, -
то ће ријети од горана
кому за урес твој једини
ти ћес данас бит подана, -
сатирић сам чудно присто,
ствари у мене грубе није,
а у језеро бистро и чисто
огледах се малоприје. (ст. 377-384)*

Поставља се питање зашто лику са оваквим статусом Гундулић намењује да проговори о суштини проблема у његовој *Дубрави*. Вероватно да су дисонантни тонови могли доћи управо с ове стране, јер је подела настала у самој власти, чији је песник био део. Овим се догичемо суштине проблема дела, а наша би теза била да, када је реч о конкретном догађају, Гундулићев текст у првом реду реферише на заверу на чијем је челу био Марин Рести (а не Марин Бобали, како сматрају Ћосић и Векарић², а под њиховим утицајем и Павешковић). Плановима Карла Емануила I, којима се придружио део дубровачке властеле са Рестијем на челу, суштински је било угрожено оно што је Дубровчанима, као и Гундулићу, вековима било најсветије – њихова слобода.

Пишући о идејно-мотивацијском подстицају при писању *Дубравке*, Јакша Равлић покушава да покаже која је то била основна, фундаментална мисао што се крије у алегији дела. Равлић уочава да су сви истраживачи мимоилазили лик Грдана који је, према овом аутору, главно лице

---

² О поделама у самој властели опширно је писано у делу ове двојице аутора, те се нећемо детаљније бавити свим чиниоцима раскола.

у драми. Равлићево тумачење (1970: 111-112), међутим, представља вид неодрживог марксистичког поједностављивања симболике у делу. Његова теза нема упоришта у чињеничној стварности и нарави дубровачког сталешког друштва. Грађанство се у Дубровнику, ма колико богато било, никад није успело успоставити као политички субјект. Крајњи циљ богатих грађана до самог пада Републике није био усмерен на рушење властеле, већ на прикључење патрицијату. Стога, уз извесна ограничења, предност дајемо Ћосић-Векарићевом тумачењу.

Амбициозни и утицајни дубровачки племић, први поузданик Карла Емануела, Марин Андријин Рести, заправо би могао бити Гундулићев Грдан.³ Управо је он стао на чело властeosке скупине која је заговарала радикалну промену дотадашње дубровачке политике и њено активније укључивање у протуосманске планове. Гундулић је, са својом фракцијом, био жестоки противник оваквих планова, а *Велика завера* представљала је покушај *свргавања олигархије casata Гундулићевог клана* (ЋОСИЋ И ВЕКАРИЋ 2005:35).

Према Војновићевој историји (2005: 212), будни Сенат је открио заверу и утамничео заверенике,⁴ али то више нису била времена када би Сенат био без икакве милости. Завереници су, наиме, наишли на *неке мекане судије* (ВОЈНОВИЋ 2005: 212). Подсећамо на Гундулићеве стихове који, по нашем виђењу, управо упућују на овај догађај:

*Али се је оцкврнила
светковина племенита
најлепша је дана вила
најгрђему с тамна мита.* (ст. 1183-1186)
[...]

³ Марин Андријин Бобали, убица Франа Гондоле, узрочник родовског расцепа и један од зачетника "протуосманске" политике, свакако је био довољно негативна личност, која би могла бити отеловљена у Гундулићевом Грдану. Међутим, с обзиром на ауторово истицање општег на рачун појединачног, које је доследно спроведено у целом делу, упућивањем на убицу Бобалија, акценат би у већој мери био на појединачном (личном), док је деловањем Марина Рестија суштински било угрожено оно до чега је Гундулићу највише стало – опште добро Републике (њена слобода).

⁴ Приликом саслушања Јакета Рести, један од завереника, тврдио је како су њихови *trattati* (договори) са Карлом Емануилом могли бити од велике користи за Републику. При том је набројао четири разлога: прво, хришћани морају желети да читав свет загри хришћанство; друго, Република не би више плаћала данак Турској; треће, Република не би више живела у непрекидном страху од Турака; четврто, Република би се увећала са Херцеговином, коју би јој италијански кнезови радо уступили.

*Проклет и они тко најприје,
за изет злато, земљу изгубе,
кад цић злата највредније
обичаји се у нас губе. (ст. 1195-1198)*

Декодирана у политичком кључу, *Дубравка* сведочи о расколу дубровачког патрицијата. На сталешку кризу која је започела након *Велике завере* упућује песникова осуда криваца за раскол: оних који мите и оних који су подмићени, којима је злато замена за врлину. Основу расколничких сила представља Грдан, ружни, демонизовани пастир, дакле властелин (Марин Рести), коме је преваром и митом досуђена *Дубравка* (власт над дубровачком слободом), и коме песник смишљено одузима реч не пуштајући га на сцену. Миљенко би по овом кључу био, не припадник дубровачког племства уопште, већ сасвим одређене, проосманске (сорбонешке) фракције, чији је члан и сам песник био.

Аутор се у делу залаже за идеалну државу засновану на владавини племенитих и добрих, на јединству лепог и доброг, по принципу античке калокагатије. Међутим, проблем настаје око кључних речи као што су слобода, једнакост, опште добро. То су амблематски појмови који доминирају политичким дискурсом. Сваки од ових појмова има мноштво значења који се не могу надмашити. Несводиво мноштво циљева *доброг владања* имплицира да се историјско остварење одређених вредности не може постићи без повреде неких других, заправо, *не може се истовремено служити свим вредностима* (РИКЕР: 2004: 267). Имајући у виду чињеницу да моћ не припада појединцу већ групи, све док је та група неподељена, Гундулић такође указује на опадање моћи свог сталежа и претећу опасност од доминације грађанства, које је у то време било у економском успону.

Из оближњих села долазили су у Град бројни појединци, као и целе скупине досељеника. У почетку су они припадали нижим редовима становника, у којима су многи и остали, док су други, нарочито способнији, јачи и отпорнији, одмах настојали да се пробију у више слојеве друштва. Како Тадић бележи (1948: 361), нагли успон је завртео главе многим члановима нове буржоаске класе. Мада су економски достигли и чак престижни неке старе феудалне породице, желели су сада да им се и друштвено сасвим приближе. У том циљу је настала трка за почастима, лажним генеалогима, за измишљеним породичним грбовима, куповањем племићких диплома и слично. Сви су упорно желели да побегну од свог јата. Грађанин је стога супротност у односу на коју је властеоска свест тек и постала потпуна, Друго које није само противна страна Истога, већ оно што припада унутарњој конституцији његовог смисла.

Како је анализа показала, разумевање *Дубравке* има за услов познавање политичког и социјалног момента у којем је дело настало. Гундулић је јасно истакао узрок друштвеног несклада у Дубрави – раскол патрицијата. Најуочљивији симптом несклада заједнице јесте небрига о општем добру, тј. о општим интересима. Имајући у виду чињеницу да је најважнији интерес у датом тренутку био очување дубровачке слободе, једини исправни концепт, по аутору, оличавала је проосманска оријентација властеле. Идеал доброг владања није се могао остварити служећи свим вредностима, па је слобода увек долазила изнад једнакости (што је у елитистичком, аристократском уређењу био нормалан поредак ствари).

III

У овом поглављу размотрићемо утицај идеолошких начела и политичке поруке коју Гундулић жели да пренесе народу своје Републике на рушење жанровских конвенција дела. Наша претпоставка је да сложеност дела произлази из немогућности да се намере аутора уклопе у постојеће жанровске конвенције, јер је нагласак на поруци коју треба пренети народу, како би се држао под контролом.

Павличић (1976: 1240) уочава битну чињеницу за тумачење *Дубравке*, а то је да се не ради о жанровски *чистом* делу. Аутор истиче да су мелодрама и пасторала настале као плодови настављања на две потпуно различите традиције, на две посве одељене књижевне врсте, што своје корене имају у два жанра античке књижевности. Пасторала и мелодрама придржавају се различитих принципа и доста ретко интерферирају.

Радња *Дубравке* одвија се у идилском крајолику, пуном вила и пастира. Љубавни заплет (тј. неколико љубавних заплета) стоји у њеном средишту. Треба, међутим, запазити и други аспект: у питању је ипак и судбина целе заједнице, принципи на којима је она заснована. Чињеницу да Дубрава симболизује Дубровник можемо оставити по страни и за тренутак тај крајолик схватити дословно, као да се заиста ради о обичној пасторалној шумици. Одмах се запажа да је Дубрава организована по неким принципима, начелима која су за све становнике подједнако важна, на темељима правде и слободе. У обичној пасторали нема ничег сличног, јер у њој готово потпуно изостаје морални аспект понашања ликова. У пасторали се сва лица понашају по неким хипотетичним природним законима, па је и за зло крива природа. Међу ликовима зато и нема никакве хијерархије у друштвеном смислу. У пасторали, укратко, идилски крајолик сасвим ретко постоји као друштвена заједница. У *Дубравки* је то

другачије. Начин функционисања заједнице која у Дубрави живи сасвим је јасан и истакнут.

Дубравка би могла представљати покушај да се створи нова, идеолошки исправна и прихватљива мелодрама која ће, као и други барокни жанрови, деловати пре свега дидактички, а онда ће и славити националне вредности, као што то чини нпр. барокни еп. Схваћена као пасторала, *Дубравка* у панорами барокне епохе фигурира другачије него што би фигурирала као мелодрама. Као пасторала, она успоставља јаче везе с традицијом, те је, на наки начин, реликт ренесанских настојања.

Антун Павешковић запажа да начин на који су реализована правила жанра намеће многа размишљања о сврсисходности поступака, као и о целовитости драме те, у крајњој линији, о стварним намерама писца. Гундулић као да је својој публици хтео да поручи да, уз истовремено прихватање правила пасторалног жанра, он од њих свесно одступа. Аутор сматра да је тај помак дуг идеологији, доминантној компоненти Гундулићевог приповедног поступка (2007: 159-189).

Ренесанса је имала теорије којима се и на физиолошким и на психолошким основама доказивала практична корист рекреације, а уз њу су ишле и извесне експлицитно политичке теорије. Наиме, како примећује Гринблат (2003: 100), посматрајући позоришни комад, гледаоци се неће носити мишљу да дижу буну. Практична корист театра увелико зависи од привида да је он одвојен од обичне друштвене праксе. Највеће умеће театра огледа се у томе да наведе своје гледаоце да забораве да учествују у практичној активности, да створи атмосферу која изгледа далеко од манипулација свакодневице. Веровање да је театар некористан и без практичне вредности, дало му је одрешене руке да води преговоре и размене с околним институцијама, властима, дискурсима и друштвеним праксама.⁵ Истицање значаја радње на рачун значења, људских дела на рачун дискурса води ка наглашавању дејства књижевног текста. Прагматичко схватање књижевности доприноси да социо-политичка димензија постане

---

⁵ Било је у Ренесанси и другачијих мишљења. Јављали су се и ставови који су наглашавали способност театра да демистифицира власт и чак да је подрива. По Јасону де Норесу, озлоглашеном због свог екстремног и нескривено политички обојеног утилитаризма, циљ трагедије је да се гледаоци прочисте од страха и сажалења помоћу задовољства које се рађа из подражавања, и да им омрзне живот тирана и најмоћнијих. Полазећи од Аристотелове дефиниције трагедије, тешко да можемо прихватити овакво схватање дејства представе на гледаоце. Наиме, прочишћење *таквих*, тј. претераних осећања, произлази из спознања гледаоца да има и других као што је он, и бољих од њега, који незаслужено пате, те мирења гледаоца са судбином. Подражавајући делање, трагедија заправо врши прочишћење воље за деловањем и променом датог стања ствари.

значајна. Главна сврха и прави садржај Гундулићевог књижевног текста јесте политичка замисао. У прилог овој тези сведочи чињеница да песник већ након својеврсног пролога у првом призору уводи тему власти. Наиме, у *Сказању другом* далматински рибар насупрот праведној власти Дубраве истиче корумпирану и деспотску нарав власти у својој земљи. У његовом говору наглашено је уверење да сва зла произлазе из *господства туђега*.⁶ Песник не пропушта да нагласи при том *етику гостопримства*, која налаже безусловно прихватање другог, као значајну карактеристику Дубраве:

*Ти си доћ мудро обро, пријатељу, под сјени
од мјеста гди добро гости су примљени;
јер одкад најприје ниче ова Дубрава,
и одкад се обстрије слободнијем плотом сва,
вјера у њој крepak стан нађе и стече,
с ком је сваk слободан од силе најпрече.* (ст. 137-142)

У прилог тези о специфичној отворености Дубровачке Републике, на коју нам Гундулић скреће пажњу сведочи анегдота о гостопримству, коју је забележио митрополит Ђорђе Николајевић:

Ђурађ Бранковић, деспот српски, желећи спасити се од Амурата цара турскога, добео је године 1440. са својим великим богатством у Дубровник. Амурат то дозна и навали искати га од Дубровчана претећи им, ако му га не предаду жива или мртва, да ће разорити Дубровник. Сенат, уважавајући право гостољубија, што је свима Славенима својствено, пропусти Бранковића у Скрадин, откуда затим пређе у Унгарију. Овом ретком гостољубију чудило се и сам исти силни и страшни Амурат, а историја не може да не окива у звезде такону државу која тако свето држи задану реч и задану веру (2004: 30).

Да би што потпуније показао својим суграђанима опасност која дубровачкој слободи прети од грабљиве звери (млетачког лава), Гундулић је дао алегоричну сцену са далматинским рибаром који као избеглица из дубровачке Далмације⁷ долази у слободни Дубровник и жали се на те-

⁶ С једне стране, овакав паратекст користи се као средство политичке поруке; с друге стране, *политичка идеја, политичка порука користи се као паратекст, али и као начин онтологизације књижевног говора* (КОРДИЋ 2007: 207-208).

⁷ Године 1619, 1624. и 1627. забележени су случајеви бежања/вешлача-галиота из далматинских крајева како би се спасили ропства и млетачке власти.

шка насиља која приморја трпе, налазећи се у канцама млетечког лава.⁸ Како би, међутим, одржали своју слободу, Дубровчани се морају борити против унутрашњих опасности које су још веће, будући скривене. У наизглед конвенционалну тужбалицу над исквареним светом у *Сказању осмом* песник је уткао извесне политичке поруке о неопходном напору читавог друштва око користи заједнице:

*У дни моје виђаше се
од користи гди свак ради;
узлотрило сада све се,
живу испразно и стари и млади. (ст.549-552)*

Гундулићеви јунаци живе попут јунака средњовековних приказања, изван психологије уоквирене телесношћу и њеним својствима. Њихово постојање дато је да би се испунио идеологијски налог. Тако нам Миљенково туговање због неуслишене и касније због осујећене љубави звучи једнако празно и прозирно. Занимљива је, међутим, чињеница да је у Миљенковом набрајању врлина супротстављених похлепи, каталог емоција упола краћи од каталога етичких и друштвених обавеза.

Уместо с радњом, у *Дубравки* смо суочени с говором о радњи. Логика *dianoie*, тј. наглашена идеологија чини жанр својим инструментом. Стога би, по Павешковићевом суду (2007: 188), ово Гундулићево дело требало сматрати *нереализованом драмом*, јер је аутору било стало до свега другог, а највише до политичких порука, да би себи допустио драму. Циљ оваквог наративног решења било је агресивно наметање концепта протузавереничке, проосманске групације, будући да овај део властеле није у пракси успевао наметнути своју стратегију као једину и неупитну. Поставља се међутим питање, како је могуће да овакво дело, с обзиром на своју јасну утемељеност у једном друштвено-историјском тренутку, бива читљиво и актуелно савременом читаоцу. Одговор на ово питање могао би се крити у још увек недовољно осветљеној, етичкој компоненти дела.

IV

По Полу Рикеру, не постоји прича која је етички неутрална (2004: 178). Разлику између етике и морала не намеће ништа из етимологије и историје употребе ових појмова. Један долази из грчког, други из латин-

⁸ За разлику од пасторалне алегоризације света, овде смо суочени с нечим што би за жанр пасторале било преексплицитно наглашавање политичког момента.

ског; оба упућују на интуитивну идеју *обичајности* са двоструком конотацијом коју можемо да разложимо на оно што се *цени као добро* и на оно што се *намеће* као обавезно. На основу једне конвенције појам етике је резервисан за *усмереност* према испуњеном животу, а појам морала за артикулацију тог усмерења у *нормама* које се карактеришу претензијом на универзалност и истовремено на учинак принуде. У разликовању између усмерења и норме може се препознати супротност између два наслеђа: једно је аристотеловско, у коме се етика карактерише њеном *телеолошком* перспективом, и друго кантовско, у коме је морал дефинисан обавезујућим карактером норме, дакле једним *деонтолошким* становиштем. *Етичким усмерењем* Рикер назива усмерење према *добром животу са другим и за другог у праведним институцијама* (2004: 180). Према Рикеровој тези, морал би представљао само једно ограничено, мада легитимно и чак неопходно, остварење етичког усмерења и етика би у том смислу обухватала морал.⁹

Етика као наука о добру, у исти мах је и наука о највишем добру које се постиже само у држави, те је у том смислу већ и политика. Аристотелов став у *Никомаховој етици* био би да је добро државе надређено добру појединца:

Јер иако је оно исто и појединцу и држави, свакако је нешто веће и савршеније постићи и одржати добро државе; па иако је пожељно и добро само за појединца, лепше је и божанскије постићи га народу и државама (1094 b).

Индивидуални морал условљен је широм друштвеном конфигурацијом – државом, заправо, *етос* је одређен политиком.

Моћ етичке функције наративне књижевности почива на консензусу о извесном скупу вредности. *Етос* код Гундулића можемо посматрати као универзалност која надилази конкретну историјску стварност приказану у делу, затим као проповедање морала под утицајем исусовачког реда и, најзад, као моралисање у циљу деловања на говор и мишљење сваког појединца, као одржавање контроле и сузбијање субверзије. Гундулић обнавља идеју античке калокагатије, залажући се за идеалну државу засновану на јединству лепог и доброг, на владавини племенитих и добрих. Спајање несличних врлина (супротних тежњи у власти) не само да је необично, већ је и штетно, што видимо у алегорији о *несличним женидбама*:

*Нередбе спаметне, ер како необичне,
тако су и штетне женидбе несличне.*

⁹ Аутор указује на: првобитност етике у односу на морал; неопходност да етичко усмерење мора да прође кроз решето норме; легитимност прибегавања норме усмерењу онда кад норма води у практичне безизлазе.

*Под јарам добро вик стучит се не море
с јунчићем во велик, упоред да оре.
Ни се муж и жена угађа кад су оба
разлика племена, иманја и доба. (ст. 671-676)*

Наша је претпоставка да је Гундулићу стран макијавелизам који иде право ка циљу, не бирајући средства, као и ефикасност лишена сваког традиционалног етичког обележја. Критикујући мане властитог сталежа, Гундулић поступа као мудар државник, који издалека препознаје зло које се развија, претећи да наруши највећу вредност Републике, њену слободу:

*Владаше се у ма лјета
младос свјетом од стараца;
сад чут млади неће свјета
ни од истијех њих отаца.
Младос прије цић користи
свита обходи четр дила;
сад на једном гине мисти
за ступајим прицијех вила. (ст. 593-600)*

У критици младости која се раније старала о општој користи, док сада гине за стопама преких вила, аутор поново наглашава симптом друштвеног несклада – губљење интересовања за опште добро (корист) заједнице на рачун тренутног добра (користи) појединца. Иста критика упућена је и старијима – неморалним мужевима:

*Тако је; ну пате и истијем злом боле
и жене удате за људе охولة,
ки сити при свому к туђем се протињу
и држе на дому жену ко робињу.
По гаду се и смраду тукући скитају,
а за чисту и младу љубовцу не хају.
Ну да овди сврцују, мала би зла била:
меса им раструју смрдећа и гњила.
А пак на печоне младице, њих љуби,
губа тај прионе, која их погуби. (ст. 689-698)*

Упозорењем на моралну ерозију властитог друштва захваћеног кризом, аутор себе представља неупитном моралном истанцом. Међутим, то не значи да Гундулић полаже своју веру у човека, макијавелистичког владара, који би својом храброшћу и лукавством могао да реши проблем у друштву и помрси конце фортуни. Спас у *Дубравки* не долази од појединца, већ једино с небеса.

Овакво решење у складу је са барокном сликом света, као и са ставовима Гундулића обликованим у великој мери исусовачком идеологијом. Ипак, ако нас и поред очигледне укоренености у тренутку у којем је настала, *Дубравка* може још и сада поучити, то је услед неизбрисиве актуелности етичког момента. Систем вредности у чијем је основу идеја слободе као највећи дар и узрок славе, чија плата не могу бити ни *сва сребра, сва злата, сви људски животи*, надилази конкретни друштвено-историјски тренутак, уздижући се (нарочито у апокалиптичном савременом добу) до хуманистичке универзалности.

V

Како је анализа показала, аутор је заступао одређени концепт друштва, који се заснивао на владавини од Бога одређених, племенитих и добрих појединаца. Показује се, међутим, да се не ради о глорификацији дубровачке властеле уопште, већ једног њеног дела – сорбонешке, проосманске оријентације, као и да се за несклад у друштву и потенцијални губитак слободе окривљује племић Марин Андријин Рести, дат у лику Грдана.

Реторичка стратегија аутора нашла је израз у агресивном наметању политичких порука, што је за последицу имало рушење жанровских конвенција дела. Тежиште у тексту није на радњи, на убедљивој психолошкој карактеризацији нити на строгом поштовању поетичких законитости било које врсте, већ на поруци која се саопштава и дејству које се књижевном тексту приписује.

Деловање на публику имало је за циљ глорификацију вредности идеалног друштва за које се аутор залаже и сузбијање моралног расула које је разарало опште добро друштвене заједнице. Морал би представљао остварење основног етичког усмерења, док је, у аристотеловском смислу, добро државе надређено добру појединца. Етичка компонента, како се показало, надилази историјско-географску позорницу на коју текст реферише и супротставља се искључивости политике тежећи универзалном и хуманистичком. Међутим, улога ове компоненте у књижевном делу уопште, представља комплексан проблем и отвара простор за нова истраживања.

Дидактичко истицање *реда* не значи артикулацију *колективног духа*, већ представља стратегију у идеолошкој борби. Део те реторичке стратегије је и наглашавање општих интереса, представљање друштва као одраза природног реда ствари, демонизација опозиције и свих оних који припадају категорији Других. Власт, у Гундулићевом случају, производи дисонантне гласове, али у тој сфери књижевност представља инструмент моћи и за власт и за писца (који је део власти). На основу свега

изнетог о *Дубравки*, можемо закључити да такво дело није репрезентација стварности, већ мала, делатна сила у друштвеном контексту.

Цитирана литература

- АРИСТОТЕЛ, *Никомахова етика*. Превод Томислав Лађан. Загреб: Глобус, 1988.
- ВОЈНОВИЋ, Лујо. *Историја Дубровачке Републике*. Приредила Ирена Арсић. Београд: Невен, 2005.
- КОМБОЛ, Миховил. *Повјест хрватске књижевности до народног Препорода*. Загреб: Матица хрватска, 1961.
- КОРДИЋ, Радоман. *Политика књижевности*. Београд: Филип Вишњић, 2007.
- ЛЕШИЋ, Зденко. *Нови историцизам и културни материјализам*. Београд: Народна књига Алфа, 2003.
- LONZA, Nella. *Kazalište vlasti, ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009.
- НИКОЛАЈЕВИЋ, Ђорђе. *О Дубровнику и Дубровчанима, изабрани списи*. Приредила Ирена Арсић, Београд: Ars libri, 2004.
- ПАВЕШКОВИЋ, Антун. „Дубравка или одустанак од драме.“ *Анали Завода за повјесне знаности ХАЗУ у Дубровнику* 45 (2007): стр. 159-189.
- ПАВЛОВИЋ, Драгољуб. *Из књижевне и културне историје Дубровника (студије и чланци)*. Сарајево: Свјетлост, 1955.
- ПАВЛИЧИЋ, Павао. „Којем жанру припада Гундулићева Дубравка.“ *Република Загреб*, 11 (1976): стр. 1235-1251.
- РАВЛИЋ, Јакша. *Расправе из старије хрватске књижевности*. Загреб: Матица хрватска, 1970.
- РИКЕР, Пол. *Сопство као други*. Превод Спасоје Ђузелан. Београд: Филозофска библиотека, Јасен, 2004.
- ТАДИЋ, Јорјо. „Дубровник за време Цива Гундулића.“ *Српски књижевни гласник*, LVI, 4 (1939): 275-282.
- ТАДИЋ, Јорјо. *Дубровачки портрети*. Београд, 1948.
- ЋОСИЋ, Стјепан и Ненад Векарић. *Дубровачка властела између рода и државе: саламанкези и сорбонези*, Загреб – Дубровник: Хрватска академија знаности и умјетности, Завод за повјесне знаности у Дубровнику, 2005.
- ФАЛИШЕВАЦ, Дуња. *Дубровник отворени и затворени град, студије о дубровачкој књижевној култури*. Загреб, 2007.

Извори

ГУНДУЛИЋ, Иван (Циво). *Изabrana дела*. Приредио Мирослав Пантић.
Београд: Народна књига, 1964.

Biljana Ćirić

POLITICS, POETICS AND ETHICS IN GUNDULIĆ'S *DUBRAVKA*

Summary

The aim of this paper is to demonstrate the influence of the ideology on literature by observing the relation between literary creativity and ideological orientation on the example of Gundulić's *Dubravka*. Literary creativity originates in the society, and it is impossible for it not to be its response. Marxist literary criticism tended to vulgarize the drama by interpreting it as a patrician philippic against Ragusan wealthy commoners who, dissatisfied with their status, demanded greater participation in the public and political life of Dubrovnik. A close reading of the content confirms *Dubravka*'s allegorical dramatic construction. Focusing the article on more recent interpretations of the political-allegorical grounding of the play, the author concludes that Gundulić employed and at the same time manipulated with the formal characteristics of a pastoral in order to emphasize ideological overtones which run through the play.

Key words: ideology, literature, aristocracy, politics, ethics, power, Dubrovnik.